

ISTORIJOS ŠALTINIAI

Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos leidinys DEMOKRATIJA IR PARLAMENTARIZMAS (Ar pastebimi jų krizės simptomai?)

SUTRUMPINTAS PROF. P. LEONO PRANEŠIMAS

Kaunas, 1930 m.

Šiam pranešimui aš kaip medžiaga, nekalbant apie valstybinės teisės anksčiau mano įgytas žinias, specialiai naudojausi šiais veikalais: 1) Lord Bryce prancūzų kalba „Les democraties modernes“ du tomu, 2) Yves Guyot „Politique Parlementaire et Politique Atavique“, 3) Rene Hubert „La principe d'autorite dans l'organisation democratique“, 4) Emile Giraud „La crise de la democratie et les reformes necessaires du pouvoir legislatif“, 5) Charles Benoist „Les maladies de la legislatif“, 6) Charles Battaglia „Process der Diktatur“ ir 7) p. Daniel Halevy straipsniu, iš Prancūzijos gyvenimo, žurnale „Bibliotheque Universelle et Revue de Geneve“ už 1929 metų rugsėjo mėnesį, užvardintą „Decadence de la liberte“.

P. Leonas

Sutrumpintas prof. P. Leono pranešimas.

(Vieša paskaita Lietuvos universitete)

Šiose mokslo šventovės sienose mūsų jaunųjų kolegų temą, jiems matomai itin rūpimus socialinius reiškinius, mes nagrinėsime grynai mokslo tikslu, ne kuriuo kitu. Tūlam atrodo, kad teisės normos yra lyg paprasto amato taisyklės, kurios nėra reikalingos mokslo joms žinoti, suprasti ir taikinti. Bet ir paprasčiausias amatas remiasi gamtos

dėsniais, nors jie dažnai amatininko nėra sąmoningai pažinti, o tik empiriniai sužinoti ir naudojami. O kad amatas būtų tobuliau dirbamas, jis reikalingas mokslinio vadovavimosi. Juk ir technika, ir medicina netarpiškai turi uždavinį tarnauti žmonių praktikai, bet mūsų laikais jos paremtos gausingais moksliniais dėsniais; o buvo ir yra atsitikimų, kuriais ir technikos ir medicinos srities darbai atliekami visai nemokšų asmenų. Nemažiau tą pat tenka taikinti ir teisės reiškiniams. Jau pats teisių fakulteto buvimo faktas liudija šitos minties tikrumą. Demokracija ir parlamentarizmas yra teisės reiškiniai; jie yra valstybinės sątvarkos formos, valstybė gi yra teisės reiškinys *par excellence*. Ji yra juridinis asmuo, teisės pagalba sukurtas asmuo. Tai kas kad kartais valstybė būna karo jėgos pradėta, bet nei akimirksnio ji negyvena be teisės, dėl to, kad ir klusnumas karvedžiui yra teisės normų, nors ir labai primitiviškų, netobulų, tvarkomas.

Kai tik pradėjo žmonės valstybiniu gyvenimu gyventi, visais amžiais ir dabar valstybė labai veikia kiekvieną žmogų. Tai ir nenuostabu, kad mūsų jauni kolegos įdomaujasi valstybinio gyvenimo reiškiniais, ypač gi tomis valstybių sątvarkos formomis, kurios turi vardą „demokratija“ ir „parlamentarizmas“. Šitomis formomis susidomėjimas bus mums dar natūralesnis, kai prisiminsime, kad šalys, kurios eina civilizacijos pryšaky, kaip tik šias sątvarkos formas turi. Turiu čia pastebėti, kad taip sakydamas aš „parlamentarizmą“ suprantu ne specifiską su atsakomu prieš parlamentą ministerijų kabinetu, bet platesnėje prasmėje, kuri apima ir Suvienytų Amerikos Valstijų valstybę, ir kitas, kurios yra tautos atstovybių valdomos.

Kad šios diskusijos iniciatoriams atėjo galvon statyti sau nurodytų sątvarkų krizės, tai priežastis to, manau, ne tik tų formų trūkumai, jų priešų ypačiai energingai keliami aikštėn ir pučiami, bet ir tas faktas, kad po Didžiojo Karo labai didelės valstybės yra primitiviausiu būdu tvarkomos, būtent diktatūros forma.

Vienu, kaimynystėje su Vokietija ir Prancūzija, kurios turi specifiskai parlamentarinę, demokratinę tvarką, tik Alpių kalnais atskirta

Prof. Petras Leonas (*Kauno technologijos universiteto muziejaus fondų fotografija*)

šalis gėrisi rykščių (fasces) laiminamąja įtaka valstybei tvarkytis, kitur didžiausiems plotams nuo Vladivostoko iki Petrogrado, nuo Archangelsko iki Tifliso daugiau kaip šimtui milijonų žmonių tiekiamą žemiškoji laimė tokiu būdu, kuris Liaudies Komisarų Lunačarskio ginče su stačiatikių tikybos autoritetais buvo apibrėžtas žodžiais „da zdravstvujet sviataja vintovka!“. Nenuostabu, kad tokių reiškinių vienu laiku vykimas įdomina mūsų jaunimą. Ne pro šalį štai kas pranešti Tamstoms. Daugiau kaip 40 metų atgal, kai aš buvau Maskvos universiteto studentu, mano profesorius Maksimas Maksimo Kovalevskis, valstybinės teisės ir teisės istorijos pasaulinio vardo ir didelės rimties mokslininkas vieną kartą skaitė viešąją paskaitą tema „Vakarų Europos demokratinė įstaigų krizis“. Šios dienos diskusijos iniciatoriai, esu tikras, iki šio momento nebuvo girdėję apie labai seniai velionies M. Kovalevskio viešąją paskaitą, o jų mintis sutapo su to mokslininko mintimi. Jau ir tada buvo pasireiškę kai kurie demokratinės tvarkos trūkumai; o jos priešų, dar gi teisinio mokslo daviniais apšarvuotų, kurie tuos trūkumus iškeldavo į mirtinai nuodingos ligos reikšmę, buvo nemažiau, kaip dabar. Socialinių reiškinių tokios didelės reikšmės, kaip kad yra valstybinio susitvarkymo reiškinys, tyrinėtoji ir kilo uždavinys tirti ir savo tyrimo daviniais pasidalinti su visuomene. Socialinio reiškinio krizis yra tolygi gamtos organizmo, pav., žmogaus kūno, ligai. Kad galėtume išsiaiškinti sau demokratijos ir parlamentarizmo nesveikatą, jei ji yra, mums reikia pirmiau apsisistoti ties tų reiškinių, pasinaudosiu medicinos terminais, anatomija ir fiziologija, kitaip tariant, mums reikia pirmiau pažinti: a) kas yra demokratija ir parlamentarizmas, b) kaip ji ir jis funkcionuoja, o paskui jau c) kalbėti apie jų tariamas ligas ir jų pobūdį – ar jos lemia mirtį demokratijai ir parlamentarizmui, ar jos tik manomosios ligos, ar jos, gal, tikros ligos, bet išgydomos.

Kalbant apie demokratiją, arba parlamentarizmą galima kalbėti apie jos arba jo dabartinę struktūrą kokioje tam tikroje valstybėje; tikras nuodugnus susipažinimas duotų medžiagos keliems tomams; galima

kalbėti apie tos ar kito toj ar kitoj tam tikroj šaly istorinį išsiplėtojamą; tas irgi duotų medžiagos dideliems mokslo darbams. Mūsų diskusija ir mano pranešimas yra kuklesnio pobūdžio. Mes, remdamiesi žinių sinteze, kalbėsime apie demokratiją ir parlamentarizmą, taip sakant, kaip apie tos rūšies santvarkos tipą.

Prieš tai, kaip prieiti prie kalbamų reiškinių esmės aiškinimo (anatomija), jų funkcionavimo aiškinimo (fiziologija) ir ligų analizės ir gydymo, aš prašysiu klausytojus prisiminti ir laikyti omeny kaip aksiomas sekančias, rodosi, visiems nekeliančias abejonės, tiesas:

a) žmonių bendro gyvenimo kiekvienas kilniausias dėsnis gali būti nuvestas į absurdą.

b) Nei gamtoj, nei žmonių sugyvenime nėra nieko, kas būtų visai tobula; nėra žmogaus, kad ir rodosi, visai sveikas jis būtų, kuris neturėtų kokios nesveikatos; nėra gėlėlės, kad ir ji būtų labai graži, kurią tiriant neatsirastų trūkumų; nėra medžio, pav., ąžuolo, kuris iš tolo labai gražiai atrodo, bet kurį tirdami nerastume kreivų negražių, net nesveikų šakų ir t. t. Tiktai iš visumos žiūrint gamta yra graži, tiktai visą gėlyną matant stebimės puikia jo grožybe; tiktai žmonių bendro sugyvenimo sąlygų visą kompleksą apėmus galima turėti tikras vaizdas ir supratimas, ar tas gyvenimas yra palankus žmogaus buičiai, ar ne ir t. t.

c) Nėra ir nebuvo nei vienos valstybinės sątvarkos (režimo), kuri darytų žmonėms tik blogą, kuri neturėtų greta neigiamų ir gerų savybių. Opozicijos žmonėms nurodau „L. A.“ Nr. 44 str. „Ką sako faktai“.

d) Žmonėms gyvenant visuomenėje pirmiausia yra reikalinga tvarka; ją jie labiausia brangina ir dėl jos pasiryžę yra aukoti visas kitas gėrybes. Vaizdžiai ši tiesa buvo išreikšta slovėnų, jiems kviečiant variagus tvarkai įvesti: „Žemė mūsų plati ir derlinga, bet tvarkos joje nėra; ateiškite ir valdykite!“

Ir nuožmiausi tiranai yra žmonių kenčiami, jų klausoma, kad tik būtų tvarka, kol žmonės nesugeba kitu būdu tą tvarką sau aptiktinti.

Kas yra demokratija (jos anatomija).

SSSR valdovai sakosi valdą šalį plačiųjų masių naudai, jų noru ir valia; jie esą darbininkų ir smulkiųjų valstiečių valdžia. Jei kovoja su kaimu, tai, anot jų, tik su kaimo išnaudotojais, taip vad. kaimo kumštėmis (kulokais), kaimo dėlėmis, kurios siurbia valstiečių prakaitą ir kraują. Tačiau tie valdovai demokratijos vardo vengia, kaip, anot mūsų kaimiečio, žydas kryžiaus. O demokratija vertime reiškia liaudies savęs valdymą; rodo, tas terminas turėtų SSSR sątvarkai tikti. Bet ir mes kalbamos valstybinės tvarkos demokratine vadinti negalime.

Kai kas mūsų piliečių, kam demokratija yra taip pat nemaloni, kaip žydui kryžius, gėrįsi prezidentiniu Jungtinių Amerikos Valstijų režimu, o mes jį vadiname pilna drąsa ir teise demokratinium. Kas čia per nesusipratimas?

Prieš karą Vokietija turėjo įstatymų leidžiamąją įstaigą, reichstagą, iš piliečių atstovų dar gi labai demokratiniais pagrindais rinktų sudėtą. Ir vis dėlto prieškarinės Vokietijos tvarkos mes negalime vadinti demokratine. Tai koks gi esminis demokratinės valstybinės tvarkos pažymys?

Demokratinė doktrina, sako Emile Giraud, turi filosofinį pagrindą, kuris sudaro visą jos vertę. Ji paremta žmogaus asmens aukščiausios vertybės tikėjimu. Demokratija savo tikslu yra pastačiusi asmenį suvereną, kuriam ji nori apsaugoti jo laisvę ir suteikti jam priemones jo asmenybei plėtoti. Šita individualistinė koncepcija mums atrodo, sako jis, demokratijos esmė. Ji buvo Didžios Prancūzų Revoliucijos veikėjų vedamoji idėja, ji ir nesensta. Ir kiti režimai turi gerų tikslų, pav., siekia socialią teisingumą įgyvendinti, arba kokį tautos svarbų reikalą atlikti, bet tą daro naikindami atskiro piliečio laisvę, varžydami jo sąžinę ir teises. Demokratija siekia tų pat tikslų, bet tiktai pritariant gyventojų daugumai; ji dirba ir dirbs žmonių moraliniam progresui, bet siekia to tiktai dalyvaujant darbe individams. Ji mano, kad tikrybėje prievarta, kada valios tik pataikauja, o sąžinės varžomos, įgyti galimybė, gerbutis, turtingumas, tvarka yra nuodingi vaisiai.

Pasitikėjimas žmogaus, kaip tokio, vertybe veda prie to, kad visi žmonės privalo turėti lygias teises, būt lygūs teisės atžvilgiu.

Šitos koncepcijos priešinkai vieni *bona fide*, dėl to, kad nesupranta jos esmės, kiti nesąžiningi dėl to, kad ji yra priešinga jų interesams, puola šį dėsni ir tvirtina, kad žmonių nelygybė yra gamtos dėsnis (įstatymas), kad žmonės gema ir auga fatališkai nelygūs įvairiais atžvilgiais: vieni stiprūs, intelingentingi, gabūs, drąsūs, kiti silpni, negabūs, bailūs, neišmanėliai. Anot jų demokratai, teisinės lygybės šalininkai, eina prieš gamtos įstatymą. Tikrybėje šis priekaištas yra tik netikrumo skelbimas. Demokratinė filosofija negali nematyti nurodytų nelygybių tarp žmonių, bet ji kartu su krikščioniška dorove ir racionalistine filosofija tvirtina, kad žmogus, kaip toks, kaip mąstanti būtybė, turi teisės, kad jo asmeniškai sąžinė būtų gerbiama, kad jis nebūtų aukojamas prieš jo norą kad ir geriausiems siekimams. O jo noras pasireškia normaliai tada, kai jis dalyvauja valstybės valdyme tais būdais, koki iki šiol žmonių sugalvoti visiems piliečiams dalyvauti valstybės valdyme. Esant demokratinei tvarkai ir visuomenės *l'elite* pasireiškia tikroji, tikrai gamtos apdovanota, o ne dirbtinė, smurtu ir jėga teisinės priemonės sau reikštis sudariusi.

Kad būtų tikra demokratinė tvarka reikalingos šios sąlygos:

1) Reikia kad būtų apsaugotos piliečio taip vadinamos viešosios laisvės: sąžinės, žodžio, spaudos ir t. t. Jeigu nors viena šių laisvių yra varžoma, tuoj seka ir kitų varžymas, ir nors įstatymuose būtų parašyta, kad suvereninė valdžia priklauso tautai, demokratinės tvarkos nebus ir tie žodžiai konstitucijoje bus tik tuščias sakinyš.

2) Valstybės valdžia privalo priklausyti tautai, būtent, įstatymai turi būti leidžiami tautos atstovų, o vykdomi jie turi būti tautos atstovų kontrolėje. Dėl to ir nebuvo demokratinė Vokietijos valdžia prieš karą, kad įstatymų vykdymas visai nebuvo tautos atstovų kontroliuojamas ir vykdytojais nuo tų atstovų nepriklausė (kaizeris su ministeriais); dėl to ir yra Šiaurės Amerikoje demokratinė tvarka, kad ten, nors prezidentas su savo sekretoriais valdo keturis metus lyg nepriklausomai, bet jis yra

renkamas tautos atstovų tik ketveriems metams, negali leisti įstatymų ir nuolat yra visuomenės kontroliuojamas, nes ten yra spaudos laisvė ir kitos laisvės.

3) Liaudies atstovų rinkimai turi būti visuotini. Šitas dėsnis yra reliatyvus: nors kai kur visa piliečių pusė (moterys) neturi rinkimų teisės, pav., Prancūzijoje, bet jos valstybinė tvarka turi teisės būti vadinama demokratine dėl to, kad visos kitos sąlygos – pažymiai yra: visuotinas vyrų balsavimas, suprantama, suaugusiųjų įstatymai leidžiami tik liaudies atstovų nors ir dviejuose rūmuose besitariančių ir įstatymų vykdytojai yra nuolatinėje, net formališkoje, parlamento priežiūroje (specifiniai parlamentinis režimas).

Apskritai nuo klasiškos senovės laikų žodis demokratija vartojamas yra definuoti valstybės valdymo formai, kurioje valdžios vykdymas priklauso ne vienai, arba kelioms visuomenėms grupėms, bet visuomenės narių visumai. Kitais žodžiais tariant, tautoje, kuri yra realizavusi respublikos politinę formą ir visuotinę balsavimą, suverenis autoritetas priklauso daugumai, nustatomai balsavimu, kas ir reiškia daugumos valią ir priimama per visumos valią. Tai yra demokratijos esmė.

Taip pat apibrėžia demokratiją ir Lord Bryce (op. c. l. 33). Tautoj, sako jis, kuri praktikuoja respubliką ir visuotinę balsavimą, aukščiausias autoritetas priklauso daugumai, balsavimų biuleteniais nustatomai, jei ji nėra suradusi sau kito būdo taikiai ir legaliai išreikšti tą valią, kuri iš daugelio grupių pasireiškia esanti žymios daugumos valia (suprask referendumą). Demokratijos formų yra labai daug, įvairių. Ir Bryce jas nurodo (34 – 36).

Demokratijai esminės sąlygos, arba tikriau jos pažymiai yra laisvė ir lygybė.

Šitiems dėsniams konstatuoti Bryce cituoja pirmus žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 1789 metų ir Amerikos Jungtinių Valstybių Nepriklausomybės deklaracijos 1776. VII. 4 d. žodžius.

Ne pro šalį bus čia pasisakius.

Amerikiečių deklaracijos žodžiai: „Mes laikome įrodytomis tiesomis, kad visi žmonės yra sukurti lygūs ir kad jie gimdami turi tam tikras teises, kurių niekas negali išplėsti jiems, tokias, kaip gyvybės teisė, teisę būti laisvais, teisę siekti gerovės; kad valdžios yra įsteigtos tiksliai tam, kad garantuotų tų teisių vykimą ir kad jos gauna savo įgaliojimus (galia) tiksliai valdomųjų valia“.

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos žodžiai:

„Žmonės gema ir būna laisvi ir lygūs teisių atžvilgiu. Kiekvienos pilietinės asociacijos tikslas yra žmogaus natūralinių ir neatimamų teisių saugojimas; tos teisės yra šios: laisvė, nuosavybė ir smurtui pasipriešinimas.

Kiekvieno suverenumo pagrindas esmėje yra tautoje, nei individas, nei kolektyvas (corps) negali reikšti autoriteto, kuris aiškiai neitų iš jos. Įstatymas yra generalinės valios išreiškimas; visiems piliečiams esant lygiems jo, įstatymo, akyse visi lygiai yra leidžiami užimti visas tarnybas, vietas ir viešus užsiėmimus“ (op. c. lap. 59).

Laisvė, sako Bryce, turi įvairias reikšmes, bet masės teisės nebūtų apsaugoje, jei tauta – nebūtinai visa, bet nors žymi jos dalis – nedalyvautų valdyme. Tad laisvė reiškia savivaldą (self-government). Laisva tauta yra pati save valdanti tauta, viešpats savo teritorijoje. (op. c. lap. 69–71).

Individualinė laisvė nemėgsta kontrolės, o politinė laisvė priešingai yra savo esmėje kontrolė, vykdoma valdančių link, ir tik ji, politinė laisvė, kaip tokia kontrolė, patikrina ir individualinę laisvę (op. c. lap. 72–73).

Lygybė yra ketveriopa: 1) civilinė lygybė, kuri yra vykdoma civilinės teisės srity ir asmens saugumo atžvilgiu;

2) politinė lygybė reiškia lygią teisę dalyvauti šalies valdyme, t. y. rinkti atstovus ir būti renkamam;

3) socialinė lygybė kada nėra formalių skirtumų dėl kilmės ir p. ir

4) natūralinė lygybė, kuri reiškia, kad visi žmonės gema lygiai nuogi, lygiai bejėgiai ir turi vienokius fizinius organus, beveik vienokius

gabumus, jausmus ir geismus. Prisimintina šv. Povilo žodžiai: „Kristuje visi lygūs, nėra nei Judėjo, nei Graiko, nei barbaro, nei Skito, nei vergo, nei laisvo žmogaus“.

Beaugant kūdikiui pasireiškia kaip kūno jėgų taip ir dvasios jėgų skirtumai, kurie dar didesni pasidaro dėl įvairaus auklėjimo.

Tačiau žmogus vis lieka žmogumi, ir tas, kas lieka visada žmonėms bendra visiems, yra didesnės reikšmės nei tie skirtumai.

Teisė negali didinti tų skirtumų, kurie duoti gamtos. Neturtingo kūnas ir kraujas yra tokios pat sudėties, kaip ir turtingo; kiekvienas tam tikru savo darbu dalyvauja visuomenės gyvenime.

Tad protinių ir kitų jėgų nelygybė negali sudaryti pagrindo visai pakeisti pagrindinę žmogaus prigimtį, kuri yra visuose vienokia; tie ypatingi gabumai duoda galimybės ir teisės kitokius darbus dirbti, nei žmogus mažesnio gabumo, kitokį atlyginimą gauti, kitokią įtaką savo moraline savybe daryti, bet negali duoti pagrindo formalioms, teisės sukurtoms prerogatyvoms.

Demokratijos funkcionavimas (fiziologija).

Iš demokratijos apibūdinimo suprantamas yra pagrindiniuose bruožuose ir jos gyvenimas, veikimas.

Jos veikimo formų yra įvairių, tačiau jų esmė vis ta pati. Jei paimsime gryną specifinį parlamentarizmą, tai rasime jame iš iki šiol žmonijos sudarytų demokratijos veikimo ir gyvenimo formų sudėtingiausią bet ir aiškiausią. Ir valstybinės teisės žmonijos mintis yra šia kryptimi taip toli pažengusi, kad yra radusi tokių demokratijai reikšties formų, kurios sutampa su monarkijos pradū. Mes turime šiais laikais nemaža monarkijų, kur yra ir gerai funkcionuoja demokratiniai-parlamentarinis režimas, būtent, pav., Anglija, Belgija, Olandija, Danija, Švedija, Norvegija. O kas yra pagrindinis tokio demokratijos funkcionavimo formos pažymys, Tamstos savo daugumoj žinote: visuotinu, kuriame kartais dalyvauja ir moterys, balsavimu

renkami įstatymų leidžiamosios įstaigos nariai; šita įstaiga vienų tik rūmų formoj, arba dviejų rūmų, kompetentinga viena leisti įstatymus ir asignuoti vyriausybei pinigus. Vyriausybė nuolat yra šitos įstaigos kontroliuojama ir ji būna valdžioj tik iki tol, kol parlamentas ją pasitiki. Pareiškus parlamentui nepasitikėjimą vyriausybė, arba įvykus tarp parlamento ir vyriausybės įvairumui nuomonių dėl kokio svarbaus klausimo, vyriausybė privalo atsistatydinti ir atsistatydina, ką mes šiomis dienomis matėme įvykus Prancūzijoje, atsistatydinus Tardieu Ministerių Kabinetui. Aišku, kad normaliai funkcionuojant parlamentariniam režimui, su visuotina balsavimo teise, liaudis pati leidžia įstatymus ir pati nuolat organizuotai kontroliuoja jos išleistų įstatymų vykdymą.

Ne parlamentarinis, bet demokratinis, pav., Šiaurės Amerikos Jungtinių Valstybių režimas esmėje yra tokia tvarka, kur liaudis pati kuria įstatymus, pati juos vykdo, tik įstatymų kūrimas ir jų vykdymas yra pavesta atskiriems organams: įstatymus leidžia atstovų rūmai ir gyventojų renkamas senatas, o įstatymus vykdo gyventojų renkamas ketveriems tik metams prezidentas su jo pakviestais sekretoriais. Be to, įstatymų vykdymas yra gyventojų nuolat prižiūrimas, esant žodžio, spaudos ir t. t. laisvei. Ir parlamentas seka įstatymų vykdymą. Nors formaliai jis neturi teisės reikšti nepasitikėjimo prezidentu, arba jo skirtais valstybės sekretoriais dėl jų tarnybinių darbų, tačiau parlamente, kuriame valstybinė tauta yra organizuota, nuolat eina vykdomosios valdžios darbų kontrolė, kuri pasireiškia spaudos, arba mitingų būdu, o po keturių metų ir realesniais rezultatais rinkimų metu.

Parlamentarinis režimas, kur tautos atstovybės organizuotu būdu kontrolė vykdomosios valdžios darbams nuolat vyksta, šituo dabar jau kai kur nepasitenkinama, įvesta dar tobulesnė teisinė priemonė tautos valiai pasireikšti, būtent referendumas, kuris, kaip žinome, jau kelis kartus buvo vykdomas Vokietijoje, einant demokratijos sukurta Veimaro konstitucija.

Referendumas dar dažniau yra vykdomas Šveicarijoje, kur tvarkomasi dar tobulesne demokratiškumo atžvilgiu forma nei ten, kur yra parlamentarinis arba prezidentinis režimas.

Tokiose tikrose demokratijose valstybės vyriausybė jaučiasi stipri esanti dėl to, kad ji remiasi visos tautos daugumos autoritetu.

Šveicarijoje yra 22 kantonai, o 25 valstybės, dėl to, kad trys kantonai valdymosi atžvilgiu pusiau padalinti. Kiekvienas kantonas turi įstatymų leidžiamąją teisę ir įstaigą. Apie tas autonomines įstaigas nekalbėsime. Visa federacija turi Tautos susirinkimą – Assemblee Nationale, Bundesversammlung, iš tautos atstovų; tas susirinkimas susideda iš dviejų rūmų: Tautos Tarybos – Conseil National, National Rath, ir Valstybių Tarybos – Conseil des etats, Staende Rath. Pirman renkami tautos atstovai proporcingais rinkimais, o antran kiekvienas kantonas siunčia du atstovus.

Vykdomoji valdžia priklauso federacinei Tarybai, Conseil Federal, Bundesrath, iš septynių asmenų, kurių kiekvienas turi savo valstybinio tvarkymo sritį ir kiekvienas yra savarankus; jie renkami trims metams, o jie iš savo tarpo renka pirmininką, kuris atstovauja federaciją; tas pat asmuo greta du metus, metai po metų, negali būti renkamas. Jie nevadovauja legislatūrai ir formaliai negali būti įstatymų leidžiamosios įstaigos nariais. Renkami jie yra Assemblee Federale (Nationale), iš įvairių kantonų, bet papročiu einant Bernas ir Ciurichas visada turi po ministerį. Jų pirmininkas neturi didesnių teisių už savo kolegas, bet jis yra Helvetų Konfederacijos prezidentas. Jis pripažįstamas kaip tautos pirmas pilietis ir atstovauja ją visose viešose iškilmėse. Jo atlyginimas tik 1500 fr. Metams didesnis už jo kolegų atlyginimą (25000 fr. Ir 26500 fr.). Valdžių pasiskirstymas Šveicarijoje gana griežtai įvykdytas. Tą matome iš pasakyto. Pridursiu, kad Teismo valdžia yra nepriklausoma nuo kitų organų. Bet Federalinis Tribunolas yra renkamas Assemblee Nationale 6 metams, o tikrybėje, kaip specialistai, teisėjai būna savo vietose visą amžių.

Šveicarai, kaip sakiau, dažnai vykdo referendumą svarbiems teismo tvarkymosi klausimams rišti.

Demokratijos ligos.

Nusivylimą demokratija labiausia reiškia kai kas prancūzų. Ten tų ponų net sakoma, kad daugely Europos šalių demokratija yra mirusi, o Prancūzijoje ji serga. Tai esanti laiko atmosfera. XVIII amžius ėjo demokratijos link. XIX amž. norėjo suteikti ją masėms. Mūsų XX amž. atrodo neturįs demokratijai nei skonio nei reikšmės. (Žiūr. Bibliothèque Universelle et Revue de Geneve už 1929 m. rugsėjį p. Danid Halevy str. „Decadence de la Liberte“).

Tarp kitų Charles Benoist nurodo ligas, kurios, jo nuomone, yra neišvengiamos, ir jis tvirtina, kad reikia grįžti į monarchiją.

Fizinio kūno ligos turi vardus, kurie baigiasi galūne „ite“, kaip štai appendicite, meningite, arba „isme“, kaip pav., rheumatisme, artritisme. Jis teiravęsis specialistų gydytojų ir gavęs paaiškinimą, kad pirmąja galūne baigiasi vardai, kurie apibrėžia aštrios formos, staigiai ir giliai destruktvyviškai veikiančias kūno ligas, o antrąja galūne reiškiamos ligos, lėtai einančios, bet beveik neišgydomos. Demokratijos gyvenime Benoist nurodo ir tokių ir tokių ligų.

1) Pirmoji demokratijos liga yra *parlamentarite*. Kas tai per liga. O gi štai.

Parlamente per 50 metų nuo trečios respublikos įsisteigimo daug kas pakitėjo. 1825 metų parlamento narys, jei būtų patekęs į 1875 metų parlamentą, būtų radęs maža permainų: toks pat, kaip seniau, garsių asmenų įtakingas veikimas, asmenų turtingų, nepriklausomų, savarankių. Tokiems liberalizmas buvo netuščias žodis. Buvo partijų, bet buvo ir ryšių tarp jų. Nebuvo nieko girdėti apie partinę discipliną. O dabarties parlamento darbininkai yra tikrybėje mandatarai, jei tik ne komisionieriai: jie vykdo atskirų asmenų, o dažniausia grupių mandatus. Parlamento narys tampa dabar gerai apmokamu valdininku, kuris priklauso grupės ir netenka laisvės, tos pagarbos, kurią turėjo pirma deputatai. Svetimos valios vykdytojais renkami vidutinio gabumo, neturintieji reikalingų žinių asmenys. Valstybė gi vis daugiau ir daugiau

reikalauja savo reikalams asmenų žinančių, specialistų. Parlamentas atsiduria nepakenčiamose sąlygose ir jam tenka ieškoti išsigelbėjimo iš specialistų pusės, arba šauktis į autoritetingą asmenį, kaip tas buvo nesenai, kai 1924 – 1926 metų parlamentas susitiko su sunkia finansine problema ir jam teko kviesti Puankare gelbėti padėti. Kuo tapo parlamentarizmas, klausia Benoist.

Visuotinis balsavimas yra demokratijos esmė. Tad ir liga eina iš: 1) rinkėjų ligos (electorite) ir 2) išrinktųjų ligos (parlamentarite).

Demokratijos režimo yra keturi laipsniai:

a) ribotos reprezentacijos, kad yra įvairūs rinkikams ir renkamiems cenzai;

b) parlamentinis pastovios temperatūros, esant visuotiniam balsavimui;

c) parlamentarizmas karštoje atmosferoje ir esant pakilusiai parlamento temperatūrai ir

d) liguistas, baltos karštligės apimtas parlamentarizmas. Kai šaly dalykai pasiekia šitą ketvirtą laipsnį, tada vyksta krizis, kuri pašalinama retai reformos būdu, dažniau diktatūros pagalba, o dažniausia revoliucijos būdu. Parlamentui patekus į ketvirtą padėties laipsnį vyksta ekscesai: rūmai iš daugelio žmonių nuolat posėdžiauja fiziškai ir morališkai įkaitusioj salės atmosferoj, pasiskirstę priešais. Čia yra visos sąlygos parlamentarito eksplozijai. Gana pabūti vieną valandą Burbonų rūmuose, posėdžiaujant parlamentui, kad įsitikintum tuo, kas pasakyta. O taip sergąs parlamentas nuolat kišasi į ministerijų ir valdininkų veikimą.

2) Kita demokratijos liga yra rinkiminė, Benoist'o pavadinta *l'electorite*.

Rinkiko funkcija yra išrinkti žmones, kuriuos jis laiko gambiausiais būti įstatymų leidėjais ir vyriausybės patarėjais, o, mažų mažiausia, žmones dorus, išmintingus.

Galima prilyginti privatinės teisės srities įmonės savininkui, kuris nesugebėdamas pats gerai vesti įmonę ima sau globėją.

Bet kai yra visuotini rinkimai, šitas sulyginimas negalima taikinti dėl to, kad valstybės reikalų savininkas yra liaudis, asmuo labai sudėtingas, kurio dauguma kažin ar žino tuos reikalus. Tai viena. O antra ir renkamus žmones reikia pažinti, kas kuriam darbui tinka, kas yra labai nelengvas dalykas.

Trečia, dabar valstybės reikalai yra labai įvairūs ir sudėtingi; tai ne kokio piemenų kalnuose kantono reikalai, kaip įsikuriant demokratijai būta pav. Šveicarijoj. Tokiam darbui, kokio dabar reikalauja valstybė, gali nedaug rasti tinkamų asmenų, kaip nedaug asmenų kūrė pav. civilinį, dabar Napoleono vadinamąjį, kodeksą.

Tuo tarpu esant visuotinam balsavimui kiekvienas suaugęs pilietis yra galingas suverenas, nors ir būtų neišmanėlis, o jo išrinktieji yra tik-tai jo įgaliotieji.

Įsivaizduokime, kaip eitų koks fabrikas, jeigu neišmanėlis rinktų jo vedėją. O valstybės fabrikas, jei taip galima išsirtarti, yra sudėtingesnis dalykas nei šiaip koks fabrikas. Rinkikų visuma yra trapi, silpna, nepastovi. Čia veikia nuolatinis melas ir nusižeminimas. Tai yra nuolatinis, piktas, lemiąs mirtį.

3) Trečiąją ligą Benoist vadina „Le n’importequisme“ (nesiinteresavimas).

Nesiinteresavimas savo, kaip deputato, reikalais ir uždaviniais, nesugebėjimas norėti ir sumanyti, sekimas kito pavyzdį ir įtaką – tai deputato pažymiai. Toks tipas susidarė palengva, nejaučiamai, pripran-tant prie tos atmosferos visuomenei. Renkama ne tas, kas geriau tinka darbui, bet kas moka patikti. Rinkimai turėtų reikšti pasirinkimą, kas geresnis, bet to nėra, jie tapo atvirksčiu reiškiniu. Liaudies balsas bal-soja už Barabą vieton balsuoti už Kristų.

Į parlamento komisijas renkami vėl ne tie, kas sugeba darbą dirbti, bet ką turi partija: jei ji skaitlinga, o neturi atatinamų asmenų ji siun-čia savuosius netinkamus.

Šitas nesiinteresavimo pažymys, arba liga yra organiškai išsivys-čiusi iš absoliutinės lygybės dėsnio, kas savaime esą aišku. Rinkimai

partijomis, kurioms vadovauja komitetai, veda prie dar didesnio nesinteresavimo ir respublika tampa draugų respublika. Vyksta intrigos, pavydas, pataikavimai. Nuopelnai, gabumai, stropumas, budėjimas dėl viešo gero eina antron eilėn.

Draugiškas patarnavimas sustiprinta jėga eina per ministerijas, kas dar labiau daro kitus nesiiinteresuojančiais viešais reikalais.

Šita liga yra ir monarchijoj, arba aristokratijoj, bet anose, anot Benoist, ji yra išgydoma, o demokratijoj ji neturi korektyvo; anose korektyvas yra išauklėjimo ir aplinkumos veikime.

4) Ketvirtoji Benoist nurodomoji demokratijos liga yra „Le comitardite“.

Demokratija negali apsieiti be komitetų. Per komitetus ji žydi, jaučia, dirba; komitetų ji yra vedama. Per komitetus pasireiškia ir demagogija. Tai vyksta dėl to, kad demokratija negali būti be partijų, o komitetas yra branduolys partijos. Komitete pasireiškia partijos visi jausmai, geismai, geros ir blogos asmens savybės. Demokratija negali apsieiti be demagogijos, tai ir demagogija pasireiškia per komitetus. Renkamasis visai priklauso savo išrinkimu, savo kandidatavimu vietos rinkimų komitetui ir toji visiška priklausomybė seka jį ir į parlamento rūmus ir neatstoja nuo jo visą deputatavimo laiką dėl to, kad jis nori būti išrinktas ir kitais rinkimais. Komitetas seka visus deputato veiksmus, visus jo balsavimus, visas jo prakalbas. Ne tik vietos komitetas veikia deputatą, bet ir partijos centralinis komitetas. Deputato laisvės kaip nebuvę! Jis priverstas pataikauti ir rūpintis įvairiais privatiniais įtakingų narių interesais.

Vietos komiteto neigiamą veikimą deputatui Benoist vadina komiteitu (lygink differitui). Komitarditu jis vadina partijos centralinio komiteto neigiamą veikimą deputatui. Patekęs į parlamentą atstovas tampa visai priklausomas komiteto. Maža to, komitetai ir visą parlamentą ir vyriausybę veda (atsiminkite mūsų šeškomus, arba trikomus). Kyla savaime klausimas: ar geriau gyventi be komitetų, ar su komitetais, reiškia ar be demokratijos, ar su demokratija?

Jau Augustas Kontas, kuris mažai palyginti laiko matė parlamentą funkcionuojant, buvo pastebėjęs jo dvi priešingas blygybes: beprotiškumą ir bejėgumą.

Tų keturių ligų išdava yra ta, kad *l'élite* aukojama skaičiui ir valdyamas tenka vidutinio svorio asmenims, ir tas svoris vis eina mažyn.

Kada jungtuvės yra nepasisėkusios, sušunka Benua, viena yra išeitis „atsiskyrimas“ (divorce).

Atmesdamas Bliunčlio teigiamą nuomonę apie partijas Benoist mano, kad partijos siekia ne valstybės gerovės, bet tiktai partijos gero, nes prie to veda neišvengiamai visuotinis balsavimas, kuriam esant klestėja politinės apgavystės, šmeižtai, šantažai, valstybinis turtas yra naudojamas papirkimams.

Kas per asmenys patenka į komitetus duodamas toks pavyzdys. Kuk – komiteto Čikagoje 1896 metais sudėtis buvo tokia: iš 723 delegatų buvo: 265 smuklininkai, 17 teistų, 7 nusmerktų užmušimu, 26 nusmerktų vagyste su įsilaužimu, 2 linksmų namų lankytojai ir t. t. Tad esą ir yra susidariusi Prancūzijoje patarlė: „niekšas kaip deputatas“ (*vil comme un député*) (I. 259).

Demokratijai partijomis, kaip mechanizmas, veikiant, ją veda tas, kas turi daugiau drąsos. O asmens protas, galvojimas, valia ir laisvė yra užšlopinti. Demokratija negali išeiti iš mechanizmo padėties (I. 273).

Tokias keturias ligas neišgydomas, jo nuomone, nurodo Benoist.

Yra ir dar demokratijos ligų.

Ir aukščiau nurodytos ligos galėtų būti gal išgydomos, jei demokratijoje tinkamai savo uždaviniui veiktų spauda, ypač periodinė.

Bet spauda susidemoralizavo. Ją labiausiai paveikė Didysis karas. Laisvos spaudos vieton tas karas pastatė valstybės vedamąją spaudą. Spauda turi tarnauti demokratijai ideališku įrankiu piliečiams auklėti ir dvasiniai plėtoti ir kilti, o virto ji šantažo ir terorizavimo įrankiu. O tapo ji ekonominių jėgų, arba valstybės valdžios organu, reptilija.

Dabar spaudą veikia valstybė, arba komunistų klubai Sovietuose, ekonominės bendrovės Amerikoje, diktatoriai – kur kitur. O spauda vis dėlto veikia parlamentą. Ir toji jos dalis, kuri dar reiškia visuomenės nuomonę, tapo menka ir menksta, maža skaitytojų turi: gi toji, kuri tik informuoja, eina stipryn, jos skaitytojų skaičius jau didelis ir vis dar auga. O šitos antros spaudos rūšies turinys visai menkas: nusikaltimai, sportas, kinematografi, teatras, publikacijos ir t. p. Prieš įtakingas ekonomines jėgas nerašo, pav., prieš alkoholio pardavėjus.

Tad iš spaudos, kad ji darytų teigiamą įtaką visuomenei, rinkimams, rinkikams, etc. negalima laukti.

Nurodoma dar kaip didelės ligos šios:

1) Parlamentas vėlinasi rūpinti šalies reikalus, atsilieka nuo gyvenimo eigos ir net trukdo ją, dėl to, kad daug laiko bergždžiai praleidžia, tuščioms kalboms, kartais net obstrukcijai.

2) Demokratijoje toli gražu ne visi dalyvauja šalies valdyme, o konkrečiai tūlą labai svarbų įstatymą išleidžia toks atstovų skaičius, kuris atstovauja tik šalies mažumą, pav., Duguit nurodo, kad Prancūzijoje 1902 m. buvo 11.000.000 turinčių teisę balsuoti piliečių renkant parlamentui narius, o balsavo 5.000.000, gi svarbiausias parlamento išleistas įstatymas, būtent 1905. XII. 9 d. apie atskyrimą bažnyčios nuo valstybės buvo priimtas 341 balsų dauguma, kurie atstovavo 2.647.315 rinkikų, vadinasi, mažiau kaip $\frac{1}{4}$. (Žiūr. mano teisės enciklop. paskaitas I. 168).

3) Specialiai socializmui įgyvendinti, arba komunizmui, demokratija taip pat ilgina pereinamąjį laiką, kuris reikia visomis priemonėmis trumpinti, kad greičiau pašalintų iš gyvenimo socialinį neteisingumą, išnaudojimą, sudarytomis teisinėmis priemonėmis palaikomą.

Štai dar keletas demokratijos, kartu ir vienos jos formų, parlamentarizmo, ligų.

1) specialiai parlamentarizmui dar nurodoma šios ligos: Ministerių kabinetas, priklausydamas parlamento daugumos, negali būti savarankus, nuolat atsižiūri savo veiksams į svetimą nuomonę, kuri be to dar daugelio reiškiamą. Pertat valstybės vyriausybė neturi to valdžios

stiprumo, kuris jai yra reikalingas; jis neturi ir valdžios valios aiškumo ir pastovumo, taip valstybės valdžiai būtinų.

2) P. Emile Giraud savo veikale „La crise de la democratie et les reformes necessaires du pouvoir legislatif“ reiškia baimės, kad demokratija žlugs, jei jos netaisyti; o taisyimui jis nurodo esančius trūkumus ir stebisi tais, kurie jų nemato. Demokratija esą išsiplėtė, bet jos opinija nukrito ir pasitikėjimas ją sumažėjo. XIX amž. pabaigoj demokratija Prancūzijoje triumfavo, dešinieji reaktionieriai buvo silpni, o kairieji revoliucionieriai buvo tik įdomumo objektas.

Aš čia priminsiu generolo Bulanže 1889 metais mėginimą* padaryti avantiūrą, kad gatvė ėmė šaukti, kur tik ji pamačius: „C'est Boulanger qu'il nous faut! Vive Boulanger“ ir kaip trečioji respublika pajėgė jį suvaldyti. –

Dabar, sako Giraud, diktatūros idėja, mažumos viešpatavimo idėja padarė ir Prancūzijoje tam tikrą pažangą. „L'action Francaise“ duoda tai teorijai žmonių.

Kitur, kaip Italijoje, Bolševikijoje etc. matome įvykusias diktatūras. Prancūzijoje vieni mato parlamentarizmo ydas kaip fatumą, kiti nepaiso jų, akiai tikėdami parlamentarizmui. Ir tie ir kiti nemato reikalo reorganizuoti. O ydų yra. (I.14–19).

a) Organizuodami demokratiją Prancūzijoje nepasitikėjo ją ir įvesta tormazų, kurie kliudo demokratijai sėkmingai veikti, kaip, pav., antrieji rūmai (Senatas). Tiktai laikui einant buvo suprasta, kad tautos suverenumas yra daugumos suverenumas. O tie tormazai neprašalinti.

b) Tikrosios ydos Giraud nurodomos tos, kurios sudaro anksčiau nurodytų ligų dalį.

Nurodomos dar ir tokios demokratijos ligos, „Liet. Aido“ n-je 9 šių metų randame straipsnį: „Ką sako garsus amerikietis apie demokratiją“. Garsus Kolumbijos universiteto rektorius daktaras Butleris savo metiniame raporte universiteto valdytojams, kaip praneša anglų spauda,

* Yves Guyot op. c. I. 63.

tarp kitko pasakė labai aštrių dalykų kai kur taip dievinamos demokratijos adresu. Daktaras Butleris yra nuomonės, kad jau yra atėjęs laikas smarkiai užprotestuoti prieš nuomonę įsivyravusią ne tik Jungtinėse Valstybėse, bet ir kitur, kad asmens, manierų ar apdaro distinkcija yra kažkaip ne vietoje demokratiškoje visuomenėje.

Toliau tas daktaras kalba, kad demokratui nepritinka būti apskretusiam, nešvariam, vulgariškų manierų ir t. t. Daktaras Butleris smarkiai protestuoja prieš išgalėjusią nuomonę, kad demokratijos niveliuojamas procesas esąs niveliavimas „žemyn“ o ne „aukštyn“. Pasak daktaro Butlerio, tikroji demokratija esanti kaip tik visai kitokia. Ji savo gražiausiam pražydimui ypatingai reikalinga visokeriopos distinkcijos. Mat, tiktai šitaip demokratija galėsianti sukurti „aristokratiją savo papuošimui ir patarnavimui“.

Straipsny cituota Lincolno demokratijos apibrėžimas kaip žmonių valdymas per pačius žmones pačių žmonių naudai. Bet daktaras Butleris laiko Mazzinio apibrėžimą daug geresnį esant, būtent: „visų pažanga geriausių ir išmintingiausių vadovybėje“. O tai reiškia, kad turi būti sukurta aristokratija „su charakteriu, aukšta inteligentija, dideliu žinių bagažu, uoli tarnauti, imanti savo pajėgas iš demokratijos prieglobsčio“. Kitame „Liet. Aido n-je, būtent 46-me šių metų randame straipsnį „Parlamentarizmo krizis“. Čia išdėstoma Raymundo Poincare, neperšeni buvusio Prancūzijos ministeriu pirmininku, nuomonė. Šitime straipsny sakoma, kad Poincare nurodo tokius parlamentarizmo trūkumus:

1) Pirmiau atstovai rimtai žiūrėjo į savo uždavinį, nedrįsdavo tuoj patekę parlamentan lipti tribūnon ir kalbėti, bet pirmiau stengdavosi komisijose mokintis dirbti. Dabar priešingai: kiekvienas pasiryžęs tuoj kiekviena proga kalbėti.

2) Tas drąsumas toks didelis, kad kiekvienas atstovas laiko save tinkamu net ministeriauti.

3) Su ministeriais elgiasi familiariškai dėl to, kad laiko per savo uždavinį vesti jų darbus, o ne leisti įstatymus.

4) Seniau komisijos buvo renkamos reikalui atsitikus, o dabar jos renkamos nuolatinės ir didelės; jose turi dalyvauti ministrai ir čia kalbomis praleidžiama daug laiko ir varginami ministrai ir niekas eina jų tarnybinis laikas.

5) Ne reikalas kuria naujas partijas, bet atskirų asmenų ambicija.

6) Prieš daugelį kalbų ir prieš ilgas kalbas yra surastos priemonės, bet jų taikymas nesutinka su šių dienų parlamentarizmo laisvės supratimu ir gali būti pavartotos labai retai.

Išvada.

Mes, lietuviai, esame tauta autoritetų klausanti, kad ir tolimoj šaly jie reziduotų. Mes norime sekti filosofo Platono patarimus, kad tik filosofai gali valdyti valstybę, užmiršdami, kad tas galvočius gyveno daugiau kaip 2000 metų tam atgal ir kad jam gyvenant žmonių didelė dalis buvo vergai. Autoritetų, reiškia, monarkų ir apskritai didvyrių klausydami, kokioj padėty mes atsidūrėme? Štai keli skaičiai padėties iliustracijai.

1. „Ryto“ šių metų vasario 18 d. (40) numeryje skaitau: „mažina kalėjimų skaičių. Anglų vidaus reikalų ministeris nutarė žymiai sumažinti anglų kalėjimų skaičių. Darbiečių organo „Daily Herald“ žiniomis, pustušti kalėjimai bus visai ištuštinti ir parduoti. Juose laikomi kaliniai bus perkelti į kalėjimus, kur yra didesnis kalinių skaičius. Pasirodo, kad kalėjimų skaičius ir taip jau per pusę sumažėjo nuo šio šimtmečio pradžios, bet ir likusiuose kalinių skaičius taip smarkiai mažėja, kad teks jų dar uždaryti“ (E.).

„Socialdemokratas“ šių metų 5 n-je praneša: „Šalis, kur uždaro kalėjimus. Švedijoje paskutiniu laiku labai sumažėjo kalinių skaičius. Visoj šaly kalėjimuose sėdi apie 2000 žmonių. Vendenbergo miesto valdyba nutarusi uždaryti savo kalėjimą, nes nebėra kalinių: užpereitais metais dar vienas buvęs, Engelholmo kalėjimas pereitais metais buvo visai tuščias. Visbijos ir Haperandos kalėjimuose sėdėjo po 3, Nartelijos kalėjime 5 ir Harishamnos kalėjime 5 kaliniai. Stokholmo kalėjimai irgi

pusdykiai ir vyriausybė nutarusi vadinamąjį Estermelmo kalėjimą pavesti valstybės archyvo skyriui“.

Tai žinios iš demokratiškai valdomų monarkijų.

Štai kitokios rūšies žinia. „Lietuvos Žinių“ šių metų vasario 5 d. (29) n-je skaitome: „Greit bus atidarytas dar naujas kalėjimas. Kalėjimais rūpinamasi. Nesenai Utenoje atidarytas naujas kalėjimas; šiomis dienomis būsias atidarytas Raseinių naujai pastatytas kalėjimas; Mariampolėj nebūsias arešto namų, bet esąs ruošiamas kalėjimas. Ar jis bus sunkiųjų darbų, ar paprastas kalėjimas, dar neaišku. Zarasuose paruoštas moterims kalėjimas“.

Prašau nemanyti, kad šituos faktus pranešu esamam režimui įtarti; ne, kai kalinių kalėjimuose yra per daug, kai kaliniai kalėjime trokšta ir dėl blogo oro džiova miršta, vyriausybės artimiausioji būtina pareiga didinti esamus kalėjimus, arba dauginti jų skaičių. Ir oficialus „Liet. Aid.“ Nr. 46, praneša, kad Mariampolėje kalėjimui statys naujus namus.

Tie faktai piešia visuomenės teisės ir su jąja susijusios dorovės niveau.

2. Kiti faktai. Kad mes, autoritetų valdomi ir tvarkomi amžiais, esame kultūros ir civilizacijos atžvilgiu atsilikę užpakaly kitų tautų, tai kasdien visi tvirtiname ir pripažįstame. Bet įdomu skaitlinėmis šitas dalykas kiek iliustruoti. Pasinaudosiu p. prof. K. Pakšto straipsniu, tilpusiu 1929 metų „Židinio“ 11 n-je „Civilizacijos laipsniai Baltijos respublikose“. P. Pakštas tam tikrus reiškinius piešia skaičiais, nustatęs tam tikrą vienetą. Ir taip.

a) Mokesčiais apdėjimo vienam žmogui laipsnis: Olandija – 10, Danija – 6, Estija – 4, Latvija – 3, Lietuva – 2, SSSR – 2. Ir kaimiečiai ir miestiečiai Lietuvoj skundžiasi dideliais sunkiais mokesčiais. Moka mažiau nei kaimynai, bet skundžiasi dėl to, kad neturtingi.

b) Derlingumo 1 ha laipsnis: Danija – 10, Suomija – 7, Estija – 5, Latvija – 4, Lietuva – 5. Derlingumu mes būk esame pralenkę Latvius, bet šitas davinys kelia abejonės.

c) Galvijų ūkio laipsnis: Danija – 10, Suomija – 4, Estija – 4, Latvija – 4, Lietuva – 3. Galvijų turime 2½ kartų mažiau, kaip Danai.

d) Eksporto laipsnis: Danija – 10, Suomija – 4, Estija – 3, Latvija – 2, Lietuva – 1. Išvežame tik dešimtą dalį to, ką Danija.

Sveikatingumo laipsnis: Olandija – 10, Danija – 9, Suomija – 7, Estija – 7, Latvija – 7, Lietuva – 4.

O tarp Lietuvos piliečių: lietuvių – 3, žydų – 10. Mūsų kaimiečiai pašiepia žydų nešvarumą, o tikras gyvenimas rodo ką kita. Pasaulėžiūros, kuri verčia žmogų nuolat žiūrėti autoritetų, įtaka čia ne be reikšmės.

e) Raštingumo laipsnis: Danija – 10, Suomija – 10, Estija – 9, Latvija – 9, Lietuva – 7.

f) Mokslingumo laipsnis: Danija – 8, Suomija – 5, Estija – 6, Latvija – 5, Lietuva – 4.

g) Bendras Baltijos kraštų civilizacijos indeksas pagal 12 kriterijų, kurių kitus aš čia nepranešiau dėl laiko ekonomijos: Danija – 100, Suomija – 70, Estija – 70, Latvija – 67, Lietuva – 43.

Kadangi amžiais atsižiūrėdami autoritetų, veikdami galvočių nurodymais, tvirtai laikydamiesi dėsnių „kaip Dievas duos“ ir „kaip valdžia lieps“, susilaukėme tokių liūdnujų rezultatų, užmiršę kitą tikrą žmogaus gyvenimo dėsni, kad „savo prakaitu įsigysi sau duoną“, savo prakaitu reiškia ir savo protu, savo darbu, savo iniciatyva, tai ir tenka mums perkainoti gyvenimo dėsnių vertę.

Pedagogijos srity, ačiū Dievui, jau nutolome mes nuo rykštės pagalba auklėjimo metodo, jau supratome, kad negalima kūdikiyje slopinti jo asmenybę, jo žmoniška vertybę, kad reikia jame auklėti savarankumas.

Laikas suprasti, kad ir suaugusiems, visai tautai, savarankumas yra reikalingas, lygiai kaip tyras oras, arba vanduo, tam, kad ji galėtų pirmyn žengti visose srityse. O šito savarankumo esimas pirmiausia visai priklauso valstybinės teisinės sątvarkos. Jau buvo pastebėta mano įžangos pranešime, kad valstybė visada ir dabar galingai veikia įvairiausiai būdais gyventojus. Jei jos santvarka tokia, kad piliečiai nuolat turi būti apimti baime, vienas kitam nepasitikėjimu, priversti nuolat atsižiūrėti,

ką mano tie, kas valdo, ką jie lieps, ką jie įsakys, o dėl jų darbų pilietis yra bejėgis, tada tautoje nyksta ir miršta savarankumas ir iniciatyva, pasiduodama likimo lėmimui ir tauta merdi.

Vienas galingiausiųjų vaistų gelbėtis iš mirties pavojaus yra valstybės demokratinė tvarka, žinoma tai tautai, kuri yra pasiekusi tam tikro išsilavinimo laipsnio.

Demokratijos prigimty ne nuodai glūdi, kurie lemia tai tautai mirtį, arba ligą, bet yra gyvybės pagrindai, kurie vieni gali išgydyti tautą iš susidariusių joje per amžius ligų ir ydų.

Demokratija yra kaip grynas oras, kaip grynas vanduo, gaivinanti tautą ir kelianti jos sielą aukštyn.

Grynas vanduo esti toks, kai jis gyvas, kai jis teka; grynas oras esti toksai, kai jis pučia, eina, net audruoja. Stovintis vanduo pūsta, nejudęs uždarame kambary oras genda.

Ar rykštės diktatūra, ar šventos vintovkos diktatūra negali kitaip būti įgyvendinamos šaly, kaip tik esant tyliai, stovinčiai, pūvančiai atmosferai. Ten, kur jos viešpatauja, nėra laisvo žodžio, nėra laisvos spaudos, nėra laisvų susirinkimų, ar draugijų, nėra rinkiminės agitacijos. Ten tylu ir ramu, tik gėrėtis, kam tas patinka.

Bet patikti tas gali tik tiems, kam tas puvimas yra naudingas. Nes ir kai negyvėlis ima pūti, jame tuoj atsiranda gyviai, kuriems tas puvimas yra naudingas.

Rinkiminė agitacija reikia lyginti prie audros, po kurios oras būna dar tyresnis, dar sveikesnis, nei jis yra buvęs prieš audrą. Rinkiminė agitacija galima lyginti prie karštos krosnies, kurioj surūdijusi medžiaga virsta kietu puikiu plienu.

Tyloje gyvenant, spaudai esant cenzoriaus tvarkomai, visuomenės nuomonės nėra; eina slaptos intrigos, Rasputinų ir kitų niekšų neklusdomos įtakos, vyksta demoralizacija, ne kokia siaura lytiniu atžvilgiu prasme, bet plačia visais frontais prasme nėra apinasrio.

Rinkimai į demokratines valstybės įstaigas neįmanomi be rinkiminės agitacijos, o šitoji neįmanoma be žodžio, spaudos, susirinkimų ir

draugijų laisvės; tai piliečių taip ankštai susijusios susipynusios teisės, kad jų vienos negali sveikai veikti be kitų.

Dar Ben. Konstanas yra pabrėžęs štai kokią rinkimų reikšmę. Ne vien medžiaginės gėrybės siekimas yra žmonių gyvenimo tikslas, bet žmogui yra dar didesnis tikslas siekti dorovinio tobulumo. Šiam gi uždaviniui vykdyti politinė laisvė yra būtina sąlyga: svarstydami svarbiausius reikalus, kad ir rinkimų metu, piliečiai pakyla savo dvasia aukščiau už kasdieninius reikalus, tobulėja dorovės atžvilgiu, auklėja savo intelektualinę lygybę, iš kurios eina tautos klestėjimas.

Kalbama su panieka dėl rinkimų agitacijos, kad esą ji doroviniai demoralizuoja žmones. Diktatūros šalininko neįtikinsi, kad čia jis klysta. O nešališkai galvojant, vienas kito kritika, kad ir kartais perdedama ją darant, negali demoralizuoti galutinąjį išvadą klausytojų, ji gali tik kelti moralinį niveau.

Žmonijos visuomeninio gyvenimo eiga tokia, kad vyksta ir vyksta asmens išsilaisvinimas. Jam gi vykstant vyksta ir valstybės tvarkos evoliucija demokratijos įsigalėjimo kryptimi.

Nėra atsitiktinis reiškinys, kad demokratine tvarka yra tvarkomos civilizacijos priešakyje einančios šalys: Anglija, Amerika, Prancūzija, Vokietija, Šveicarija, Švedija ir daug kitų. Girdime, kad ir Pietų Afrikoje aborigenai reikalauja sau politinių teisių, reiškia ir ten demokratijos įsigalėjimo atžvilgiu žmonės eina ne atgal, bet pirmyn. Tą pat mes girdime vykstant ir šimtamilijoninėje Indijoje. Eina tas procesas ir Kinijoje. Vienur-kitur jis gali būti laikinai sustabdytas, kaip būna kartais ligos sustabdomas jaunuolio augimas, o ją prašalinus gyvybė vėl normaliai vyksta. Dabar karinės technikos priemonės yra tokios, kad jų pagalba ir maža palyginti buv. Rusijos komunistų grupė gali tūlam laikui prašalinti demokratinę tvarką, ypač kada tos techninės priemonės vartojamos nematytu žmonijos istorijoje žiaurumu. Bet ramiau filosofišku žvilgsniu žiūrint, kad ir negali užslopinti savy pasigalėjimo ir užuojautos jausmo tautai, vis delto žmonijos ateities desperacijai įsigalėti sieloje pagrindas nyksta: tai yra sporadinė liga ir tiek.

Demokratijos triumfališką eigą žmonijos istorijos eigoj liudija ne tik aukščiau nurodyti faktai, bet ir žmonių teisės evoliucija. Teisės normų nustatomų jėga, ją turinčių duodamo statuto vieton vyksta ir vyksta plačiau ir plačiau teisės normų kūrimas susitarimu, einama santykinai tvarkyti sutartimis įsakymų vieton. Tas pat vyksta ir valstybės tvarkyme: iš absoliutizmo einama prie tvarkos normų, nustatomų privatinųjų sutarčių pobūdžiu, kas atatinca teisės prigimčiai. Tai gali vykti tikta, kai piliečiai turi politinių teisių ir jas vykdo ne tik rinkimų metu, bet ir toliau valdžios funkcijų vykdymo kontroliavimu per savo atstovus, per spaudą ir t. t.

Ką kitą matome šaly, kuri šiuo atžvilgiu yra ligos apimta: kada lyg rinkimai padaro Leniną, ar Staliną monarku-diktatorium ir visos valstybės žemės ploto ir kitų turtų savininku, kalbėti kad tas įvyko dėl demokratijos ligų netenka.

Klasinė senovėj pilietis buvo valstybės įrankis, šios dienos demokratinėse valstybėse jis yra tikras šeimininkas ačiū čia nurodytos teisinės sąmonės pakitimui.

Čia reikia paliesti esminis filosofinis klausimas: asmens reikšmė visuomenei ir visuomenės asmeniui. Diktatūros ideologai pasakys, kad visa tai yra daroma atskirų asmenų, o ne visos visuomenės. Į tą tenka pasakyti štai kas:

Gilus šių reiškinijų tyrimas turi štai kokias išdavas. Juozas Bartelemi (Joseph Barthelemy), kuris parašė įžangą veikalo Lordo Braiso (Bryce) „Les democraties modernes“, nurodo, kad autorius buvęs linkęs prie aprėžto netiesioginio balsavimo, bet tirdamas klausimą suprato, kad demokratijos eiga yra nesulaikoma ir neiškreipiama ir kad kur kas išmintingiau stumti jį pirmyn nei likti nejudomoj padėty (le courant democratique est irresistible et irreversible...; il est plus sage de pousser en avant que de rester immobile“).

Im. Kantas negalėjo atsirasti pav. XV amžiuje, Makdonaldas negalėjo valdyti kelios dešimtys metų atgal; reiškia visuomenė turi reikšmės asmens esmei susidaryti ir veikti; be to ir išoriniai daviniai tą reikšmę

liudija, pav., Prancūzų deputatų atsivežti iš vietų žmonių reikalavimų, taip vad., „Cahiers des Etats Generaux“ 1789 m. ir mūsų Lietuvos atstovų, Rusijos Valstybės Dūmoje jiems esant, gauti iš vietų žmonių mandatai, nutarimai ir reikalavimai. Gaila, kad jie, tur būt, yra dingę, o jų studijavimas gal numalšintų žemės reformos įstatymo priešininkus ir dvarininkų ekonominės stiprybės gelbėjimo šalininkus.

Teisinei tvarkai tarp žmonių klestėti, reiškia ir valstybės tvarkai klestėti didelės reikšmės turi teisės normų aiškumas. Kai valdžią pagrobia smurtu diktatorius ir savo teisę remia savo išmaningumu ir valdymo gerais vaisiais, tai atidaromos plačios durys varžytynėms ir tokiems pat įvykiams vykti, nes pasiryžimo ir sugebėjimo kriterijus čia yra pačiame kiekviename subjekte: kuo aš blogesnis, ar mažiau išmanęs už jį. O kai pasiduodama daugumos balsui, tai tas kriterijumas tampa visai objektyvus ir aiškus.

Šiais laikais nėra abejonės, kad visuomenė, nors pati negali tą ar kitą valstybinę funkciją faktiškai vykdyti, bet ji geriau už ką kitą sugeba parinkti žmones toms funkcijoms vykdyti. Suprantama, atitinkamai savo išsilavinimui, sąmoningumui ir tai ar kitai funkcijai vykdyti sugebančių žmonių ištekliui.

Pav., šiais laikais tarp partijų socialdemokratija yra labiausiai prišinga esamam visuomenės susitvarkymui: pertat kad būti soc.-demokratu, sakyčiau, reikia daugiau susipratimo, sąmojingumo, ne kaip kokios kitos partijos nariui. Ir mes matome, kad mūsų Steig. Seime soc. demokratų frakcija turėjo didžiausią procentą asmenų baigusią aukštąjį mokslą: iš 14 narių 8 buvo tą mokslą baigę. Reiškia, rinkimuose būti išrinktu nelenda žūtbūt kas papuola, bet renkama kas geriausia gali sugebėti įstatymo kūrimo darbą dirbti. Kad tas sėkmingai vyktų, reikia minimališko pilietiško išauklėjimo tautai, kurio esmė ši: pajėgti visuomenės (valstybės) reikalus aukščiau dėti už savuosius asmeninius. Bet ir *vice versa*: šitas tautos auklėjimas auga, stiprėja, tiktai demokratinei tvarkai esant, o be jos jis eina menkyn.

Dėl atskirų demokratijos ligų

jos priešų ar draugų nurodomų, tenka pastebėti štai kas:

1. Dėl nesugebėjimo. Prie to, kas pasakyta, reikia pridurti, kad ir diktatoriai nėra visa žinantieji ir jiems reikia pagelbininkų. Tik tuos pagelbininkus jie dažniausia gauna ne tikrus, ne tikrai žinančius darbą, bet savo mylimuosius, pataikūnus, arba savo mylimųjų pataikūnus. Demokratinė įstatymų leidžiamoji įstaiga gali naudotis ir naudojasi ekspertų pagalba, tiek specialistų valstybės gyvenimo įvairiose šakose, tiek ir specialistų teisininkų, įpratusių teisės technikoje. Buvo laikai, kada žmonių atstovybei nebuvo leidžiama kviestis ekspertus; tai buvo demokratijos užuomazgos laikais, kada monarkai netekę pilno absoliutizmo, norėjo sudiskretuoti žmonių atstovybę, kaip nesugebančią įstatymus kurti ir žmonių reikalus rūpinti ir neleisdavo kviestis tos ar kitos specialybės žinovus. Dabar demokratinėse šalyse tie laikai praėjo.

2. Dėl ilgo laiko gaišinimo demokratijai priekaištas visai neturi pagrindo: monarkijose, arba diktatūrose dar ilgiau tęsiami gyvųjų reikalų įstatymais aprūpinimai. Be to, tai nėra neišgydoma liga demokratijoje: trumpinamas kalbų laikas, kalbančių skaičius, smulkesni dalykai galutinai prirengiami neskaitlingose komisijose ir t. t. O ten, kur yra dveji rūmai einama prie antrųjų visiško panaikinimo. Ir Anglijoje Lordų Rūmų reikšmė pastaruoju laiku konstitucinėmis novėlomis labai ir labai aprėžta.

3. Manoma, tikslu būsią sumažinti atstovų skaičių, kur jis yra labai didelis.

4. O kas dar svarbiau, tai partijų skaičiaus sumažėjimas. Šitas gi reiškinys vyksta tiktai demokratijai bręstant, piliečių politinei sąmonei aiškėjant ir augant. Ten, kur demokratinė tvarka susidarė istoriniai, evoliucijos keliu, kaip Anglijoje, partijų buvo tik dvi ir tiktai neseniai susidarė stipri trečioji. O Prancūzijos trečios respublikos pirmais gyvenimo laikais partijų buvo labai daug, bet laikui einant jų skaičius mažėja. Tas pats procesas vyks ir Vokietijoje.

5. Proporcingi rinkimai yra viena gydančių ligas priemonių; tik ji reikia plėsti. Ir tuo keliu einama, kad profesinės sąjungos, arba įvairūs

taip vadinamieji rūmai (žemės, prekybos ir pramonės) būtų atstovaujami; taip pat reikia, kad įstatymų leidžiamoji įstaiga turėtų specialistų teisininkų komisiją įstatymų techniam tobulumui vykdyti. Nors Prancūzija apskritai yra turtinga teisininkų jėgomis, taip pat ir jos parlamentas turi nemaža teisininkų, kaip tą girdėjome iš p. Aleksos, vis dėlto ten yra balsų nusiskundimo, kad įstatymai turinio išreiškimo atžvilgiu dažnai yra labai netobulūs.

Kaikurie demokratinių tvarkų pažymiai,

kurie dabar jau laikomi kaip esminiai trūkumai, dar neseniai buvo laikomi, o daug keno ir dabar laikomi kaip būtina tos tvarkos sąlyga, taip pav., dviejų rūmų sistemą garsiusis Prancūzijos konstitucinės teisės profesorius Esmein laiko šios dienos konstitucinės teisės aksioma. O mes žinome valstybes, kur yra vieni įstatymdavystės rūmai, pav., Estija, Latvija, ir tos šalys nesiskundžia, kad joms reiktų antrųjų rūmų. Jose, jei yra priešinga demokratijai srovė, tai tik arba fašistinė, arba komunistinė. Ir p. E. Giraud nurodo Prancūzijai reikalingumą panaikinti senatą. Jau aš sakiau, kad kiekvienas režimas ši tą gero daro. Ir diktatūra, ar ji būtų proletariato, ar kita kokia, gali, pav., sutvarkyti finansinę padėtį taip, kad valiuta sustiprėja, kaip tas matoma Italijoje. Gali ji turėti paviršutinės laikinos geros įtakos ir ekonominiam gyvenimui. Tačiau, apskritai kalbant, ji veikia neigiamai ekonominiam šalies plėtojimuisi labiausia dėl to, kad slopina asmens iniciatyvą, be kurios neįmanomas yra ypač ekonominis tautos klestėjimas, jos progresas. Gali proletariato diktatūra girtis daranti didelius socialinės masių padėties pagerinimus, įvesdama komunistinę ekonomiją sistemą. Čia dar labiau tenka pasakyti, kad tie laimėjimai yra ir bus tik iliuzoriniai, laikini, nepastovūs. Eis tik iš vienu rankų į kitas turtai, bet pastovaus ūkio sistemos pakitimo neįvyks dėl to, kad šitas pakitimas gali vykti ir vyksta ne įsakymu, bet istorine evoliucija, kuriai ekonominė sritys dar labiau, kaip politinė, reikia asmens sąmoningumo; reikia, kad socialistiniai, ar komunistiniai valdyti turtus, gaminti juos ir skirstyti pagal padaryto darbo

pajėgtų tie, kas tuos turtus gamina; pajėgtų – reiškia būtų išauklėti taip, kad būtų linkę tąja tvarka gyventi, suprastų ją, kaip geresnę už kitas tvarkas ir mokėtų ją tvarkyti, o ne tik būti tvarkomi. Jei jie bus tik-tai tvarkomi, tai grįš žiauriausio ir nepakenčiamiausio būdo verguvė. Sakau, žiauriausio ir nepakenčiamiausio būdo verguvė del to, kad net tokiose šalyse, kaip SSSR, stovinčiose gana žemame kultūros laipsnyje, vis delto žmogaus asmens savijauta, savigarba yra tiek paūgėjusi palyginti su laikais, kada buvo verguvė, kad naujos formacijos verguvė bus jam šimteriopai psichiškai sunkesnė nei senais laikais.

Plačios gi masės siela ir reikalų supratimu pakitė taip, kad norėtų socialistinėje ekonominėje sistemoje gyventi, gali tiktai viešpataujant demokratijai, t. y. žodžio, spaudos ir kitoms laisvėms. – Be to, reikia neužmiršti, kad socialistinė, arba komunistinė ūkio sistema yra dar tik teorijoje, kad ekonominis ir apskritai socialinis gyvenimas vien teorijomis nėra tvarkomas ir niekas šiandien negali užtikrinti, kokioje būtent ekonominio gyvenimo srityje bus komunistinė ūkio sistema.

Jei paimsime prezidentinio režimo pavyzdį, Amerikos sąjungtas valstijas, tai ir čia rasime demokratijos pagrindus nepaliestus: įstatymus leidžia tiktai liaudies išrinkti atstovai; nors ir jie nekontroliuoja vyriausybės, bet šitoji gali veikti tiktai įstatymais, be to, prezidentas yra renkamas tiktai keturiems metams ir be to, jo ir jo sekretorių veikimas nuolat sekamas kaip įstatymus leidžiamųjų įstaigų narių, taip ir visos visuomenės, nes politinės laisvės ten nesuvaržytos. Ir neįmanoma, kad kas pasikėsintų tas laisves suvaržyti. Demokratija tobulėjimo eigoje progresuoja, bet ne regresuoja: net didelėse respublikose, kaip Vokietija, yra surasta galimybė ir ji vykdoma referendumu rišti kaikuriuos svarbius klausimus, t. y. betarpiškai užklausing ir gaunant atsaką iš kiekvieno turinčio teisę balsuoti. Kas skaito laikraščius tas žino, kad Vokietijoje jau kelis kartus buvo vykdomas referendumas. O veikimas partijomis yra sąmoningas, organizuotas normalus demokratijos funkcijonavimo būdas. Stojus kitan kelian prieinama prie pražūtingo dėsniu „liberum veto“.

Del parlamentarito netenka beveik nieko pridėti prie to, kas mano anksčiau pasakyta del rinkimų reikšmės. Laikinas įpročių sugedimas, arba bent tik pairimas, arba kurios šalies neprisirengimas demokratiškai tvarkai neįrodo jos prigimties nesveikumo. Kas kita tenka pasakyti apie monarkiją, o dar labiau apie diktatūrą: šitų formų prigimtis tokia, kad jos turi žūti, arba tauta turi netekti politinio savarankumo: visuomenės puvimas gali duoti tik naują kitokį organizmą.

Renkami yra ne blogiausi asmenys, bet geresni partijų nariai, o partijos rodo tik tautos organizuotumą, t. y. pažangesnį visuomenės gyvenimą. Tiek del elektorito.

Nesiinteresavimas valstybės reikalais visada didesnis yra tarp nenokeno nekontroliuojamųjų biurokratų su jų neklaidingais vadais, nekaip nuolat viešosios nuomonės kontroliuojamų liaudies atstovų.

Ir draugiškai familiariškas valstybės reikalų rūpinimas kur kas didesniame laipsnyje pasireiškia kitose valdymo formose, nekaip demokratijoje. O kas svarbiausia, tai tas, kad demokratijai esant turi būti žodžio ir spaudos laisvė ir jos nesveiki visuomenės reiškiniai, kuriuose dalyvauja kad ir parlamento nariai, išvelkami aikštėn, teisman ir visuomenės atmosfera išsivalo, pav., panamos ir mūsų kad ir lašinių bylos įvykiai.

Tad ir komitetai nėra liga, bet geresnio visuomenės organizavimosi reiškiniai. Nes už jų pečių stovi visuomenė, kuriai vis delto jie, komitetai, duoda atskaitą. O diktatoriai su savo klevretais liekasi niekad nenokeno nekontroliuojami.

Spauda diktatūrų šalyse labiau susidemoralizavo nei demokratinėse. O ir absoliutinėj monarkijoje, pav. Rusijoje spaudos dalis buvo valstybiniu pyragu maitinama, kitai gi daliai buvo uždrausta laisvai veikti visuomenės nuomonę, tad visuomenės nuomonės ir nebuvo, kaip jos nėra ir visur ten, kur veikia cenzūra.

Ilgos kalbos ir daug laiko, leidžiamo įstatymų projektus svarstant, nėra parlamento trūkumai, bet teigiami pažymiai, ypač esant priemonėms kalbas trumpinti, jų skaičių mažinti. Demokratų raštinėse ir

kabinetuose, slaptai įstatymus kuriant, projektai dar ilgiau paguli nei parlamente. Šis priekaištas nėra liga, o toks trūkumas, kuris gali būti taisomas ir yra taisomas.

Kad įstatymus leidžia faktiškai mažesnės tautos dalies atstovai, tai nėra didelis demokratijos trūkumas. Jei kas nedalyvauja rinkimuose, arba parlamento posėdyje, tai jis vis delto supranta save esant šalies šeimininku ir esant jo laisvei ir teisei neįžeistai. Pasitiki, kad ir be jo tuo tarpu bus tinkamai padaryta. Monarkijoje, arba diktatūroje asmuo, jei ir norėtų dalyvauti įstatymų leidime, negali. Padėčių skirtumas, kaip tarp dienos ir nakties.

„Liet. Aidas“ 9 n-je manė, kad jis supeikia demokratiją, o tikrai Butlerio žodžius suprantant, negalima rasti geresnės demokratijai atestacijos, kaip p. Butlerio. Būti demokratu reiškia, anot Butlerio, būti visu kuo tinkamu žmogaus vertei, net paviršutine išvaizda. Tai viena. Antra. Iš demokratijos ir jai esant gali susidaryti ir susidaro proto ir doros „elite“; demokratijos sąlygos duoda galimumo prakilniems asmenims iškilti aikštėn, teigiamai veikti minias ir joms vadovauti. Bet ne smurtu, save pasivadinus išmintingiausiu ir dorovingiausiu ir vienam tik save viešai galint girti, bet darbais, pasireiškiančiais tarp kito ko ir dvasios kūrniais, varžytynėse su kitais. Išskylama visuomenėje. Jau pradžioj mano buvo priminta, kad nieko nėra absoliučiai tobula. Tad ir demokratinės įstaigos turi trūkumų. Poinkare nurodyti kai kurie trūkumai yra tikri, bet jie yra prašalinami. Pirmieji trys yra reikalingi viešosios kritikos ir visuomenės papeikimo. Ketvirtasis nėra trūkumas, o yra parlamento darbo tobulėjimas, tik laikinai turįs trūkumų; reikia, kad komisijose įsigyvendintų usus, kuriuo einant patys ministrai nebūtų ten kviečiami, o būtų pavaduojami atsakomųjų valdininkų, gi ministrais tik išimtiniais atvejais turėtų lankytis komisijų posėdžiuose.

Penktas trūkumas yra objektas viešai nuomonei reaguoti ir pliekti.

O šeštas trūkumas kitur griežtai šalinamas kalboms laiko trumpinimu, kalbų skaičiaus mažinimu; ypač partijų būna skiriama kalbėtojų tik nustatytas skaičius.

Kaip atrodo tauta, kuri senai savarankiškai tvarkosi, patarčiau pasiskaityti kun. Sabaliausko straipsnius „Ryte“ Nr. Nr. 13, 14 ir k. šių metų apie Suomiją.

Tos ar kitos išvados padaryti vis delto priklauso tos ar kitos pasaulėžiūros. Viena eina iš Mussolini pareikšto dėsnio: autoritetas, tvarka ir teisingumas, o kita eina iš dėsnio žmonių savarankus tvarkymasis yra autoriteto, tvarkos ir teisingumo pagrindas.

Giraud mano jo nurodytame veikale, be nurodymo tų reformų, kurios demokratijos sveikam veikimui yra reikalingos Prancūzijoje, būtent: a) vienu rūmų sistema, b) profesinių tarybų apskritai ir juristų tarybos dalyvavimas įstatymų leidime, c) proporcingų rinkimų sistema ir d) partijų tikslesnis susiorganizavimas ir susitvarkymas, pastebi dar, kad kiti nurodomieji trūkumai nėra tikri. Ir taip:

I) Iki nebuvo tikros demokratijos Prancūzijoje būta anarkijos ir despotijos mėginimų; atsiminkime laiką po D. Revoliucijos ir toliau; gi trečiajai respublikai gyvenant nieko to nėra.

II) Buvo bijotasi, kad rinktinė bus lengvo bagažo, nepastovių nuomonių, nes masė esanti naivi, pasitikinti; tam įvedė senatą. Bet trečios respublikos istorija parodžiusi ką kitą, būtent: rinktinės išmintį (1.16) ir balsavimų pastovumą (1.16).

III) Įtariamą parlamentą jo narių asmeny gobšumu ir aklumu, bet faktai rodo ką kitą: nors daugumą turi plačios neturtingos minios, o balsuoja už buržuaziją, laiko kariuomenę ir t. t.

IV) Tvirtinama, kad didelis pavojus šaliai yra iš parlamento narių ir rinkikų korrupcijos, bet faktai rodo tiktai sporadinius atsitikimus trečiai respublikai gyvenant, o monarkijose (savaime ir diktatūrose pridėsiu nuo savęs) tie visuomenės pažymiai yra esminiai, charakteringi.

Yves Guyot, būdamas įsitikinęs 1789 metų deklaracijoje paskelbtų laisvių šalininkas, džiaugiasi, kad Prancūzijoje geležinkeliams statyti buvo duotos privatinėms bendrovėms koncesijos 99 metams, nes ir ekonominėje srityje jis mano, kad tinkamiausiai veikia tik laisva piliečių iniciatyva. Čia žinoma yra per daug kraštutinė jo pažiūra. Bet kas

pažymėtina iš jo minčių, tai nurodymas į tai, jog demokratijos režimo klestėjimas daugiausia priklauso visuomenės gerų įpročių, įsitikinimų ir valstybės intereso branginimo. Jis primena dar Horacijaus pasakytą tiesą: „Quid leges sine moribus“. (L. 81). 1870 metais buvo kalbama, sako jis, kad respublika nėra galima Prancūzijai. Ji gyvena 1924 (tais metais jis rašė šiuos žodžius) nepaisantį įsiutusius puolimus prieš ją. Ji išlaikė karo aukščiausią egzaminą, – karo, kurio didumas ir ilgumas prašoko visokį numatymą. P. Poincare patikrina respublikos sugebėjimą reikšti energiją ir patvarumą; senovės šalininkai (ataviques) siūlo dėti mūsų idealą karaliun, kuris tikriausia perleis savo prerogatyvas kokio plagiatoriaus Mussolini ar Riviera rankosna (1.394). O Mussolini pagrindinis dėsnis, kuris atspausdintas Otto Forst de Battaglia veikalo „Process der Diktatur“ motto, yra šis: „Laisvė, apie kurią kalba demokratija, yra tiktai žodžio iliuzija naiviems, nes ir anapus Alpių girdimi balsai, kurie 1789 metų formulą neigia, nes fašistiniame režime yra susidariusi nauja formula: „Autoritetas, tvarka ir teisingumas“.

O kas yra diktatūros tvarka ir teisingumas, tą nurodo tik nuožiūra, savavalė.

Net mokslui diktatūra garsaus Einšteino Alberto taip charakterizuoja: „Diktatūra neša mokslui antsnukę, o šitas – atbukimą. Mokslas gali kilti tiktai laisvo žodžio atmosferoje“. (žiūr. Battaglia, 1 c. lap. 108).

Jei aš pasakiau, kad diktatūros Mussolinio tvarka ir teisingumas yra savavalė, tam aš turiu paramą autoriteto: Leninas diktatūrą yra taip nusakęs: „diktatūra yra tiesiogine jėga paremtas valdymas, kuris jokiais įstatymais nėra varžomas (Battaglia, op. c. lap. 383).

O diktatūrų metodai valdyti, nors jos ir giriasi, būk naujas eras kuria, tikrybėje yra labai ir labai seni ir paprasti, atatinkantieji paprasčiausiam proto galvojimui. Drausk, varžyk ir bausk, tai yra pagrindinis diktatūros metodas. Tiktai jam taikinti priemonės įvairuoja ir laikams einant tampa gudresnės, sudėtingesnės, o kartais net žiauresnės.

Prisiminkime SSSR diktatūros metodus valdyti, kur mažiau kaip milijonas komunistų valdo daugiau kaip 120 milijonų žmonių.

Napoleono III, padariusio *coup d'état* Prancūzijoje valdymas pasižymėjo cenzūros įvairių priemonių sugalvojimu, ypatingų krašto apsaugų sugalvojimo ir t. t.

Kad *coup d'état*, arba diktatūrų periodai duoda naudos atskiriems asmenims, arba nedidelėms žmonių grupėms, tai faktas, bet kad jos būtų naudingos šaliai ir tautai, tai faktai to neliudija.

Ir diktatūrų apologetams tenka apsivilti ir tai pripažinti. „Liet. Aido“ n-je 27 šių metų straipsny „Primo de Riverai pasitraukus“ randame trumpai nupieštą to asmens režimo nepasisekimą; mėgino žmogus kurti tautišką vienybę (Union patriotica) ir pastangos niekais nuėjo. Iš tų pastangų manytum, kad beveik visi ispanai pakvaišo, tapo nepatriotai ir kad tam generolui reikėjo ugdyti juose patriotizmas.

Bet prisiminus, kad ir kitur buvo toki patys mėginimai, pav. Rusijoje prie caro buvo „Sojuz Michaila Archangela“, arba „Istinno russkije liudi“, tai ir ispanams tik užjausti gali, bet ne peikti jų.

Suprantama, kad diktatūra nebus diktatūra vadinama, jei ji vyksta kokioj laukinėj Afrikos tautelėj. Mes turime galvoj Europos tautas. Kalbant apie šitas, man visai suprantamas yra apsireiškimas, kai demokratiją neigia, ją peikia koks junkeris, ar panašios rūšies taip vadinamo balto kaulo asmuo, pilnas prietarų del žmogaus esmės. Aš mačiau tolimo Turkestando kalnuose vienaip tamsius, vienaip skurdžiai gyvenančius žmones, kurių vieni laikė save esant balto kaulo, o kitus – juodo kaulo. Balto kaulo asmenys yra mūsiškai tariant bajorai. Jie niekaip negalėjo suprasti, kuo būdu galima juos kartu su juodo kaulo asmenimis prie vieno stalo sodinti. Tokius prietarus lengva suprasti.

Bet kai demokratiją peikia ir ją neigia, ponų naudai, asmenys, kurie patys maži būdami kiaules arba žąsis ganė, tai tokį reiškinių man geriau palikti nesuprastą.

Kaip dirbtinos, valstybiniais buterbrodais auklėjamos,

o ne ideologija auklėjamos, žmonių vienybės pavyzdį atpasakosiu tikrą gyvenimo atsitikimą. Kai tik aš įstojau universitetan studentu,

Rusijos universitetuose buvo įvestas naujas statutas, kuris atatiko caro Aleksandro III-jo žiauraus reakcionieriaus bendram valstybės režimui. Bet policinėmis priemonėmis nepasitenkinta buvo ištikimai režimui dvasiai auklėti studentijoje: universiteto inspekcija Maskvoje ėmėsi skleisti pinigus ištikimiams studentams, stipendijų, pašalpų, atleidimo nuo mokesnio už mokslą formoje, o gal ir už šnipavimą. Ištikimųjų skaičius vienijosi ir didėjo. Studentija, pakentusi apie dvejus metus policinį režimą universitete, sukėlė riaušias, kurių metu nedavė ramiai pasirodyti gatvėse arba universitete savo „kolegoms“, valdžios pataikūnams, bet ypatingo smurto jiems nedarė, o tik reiškė panieką, mesdami purvu, praeidami šalia nusispjaudavo arba kitaip kaip. Ir po riaušių tų ponų universitete nebebuvo, jie priversti buvo išsikraustyti į kitus universitetus, kur jų studentija nepažino.

Baigdamas savo išvadas, negaliu nepaliesiti prof. Tamošaičio ir p. Aleksos pareikštų minčių.

Prof. Tamošaitis pirmiausia priminė Benoist nurodytas ligas. Jos jau mano aptartos. Prof. Tamošaitis mato didelio pavojaus demokratijai Anglijoje ir Vokietijoje dėl to, kad ten ir ten yra komunistų ir nacionalistų, arba fašistų bruzdėjimas. Bet reikia neužmiršti, kad demokratija nėra kapų vaizdo šalies padėtis, kaip kad yra diktatūra; demokratijoj turi galimybės pasireikšti įvairiausios srovės ir nuomonės. Londono Trafalgar sodne kasdien šimtai oratorių kalba kalbas publikai įvairiausiomis problemomis, įvairiausiais klausimais. Tiktai diktatūra nepakenčia nuomonių įvairumo.

Prof. Tamošaitis mano, kad XX amž. žmonija grįžta į abstraktinę filosofiją. Čia man kyla mintis, ar neglūdi šituose žodžiuose tikėjimas, kad šalies monarkas yra „Dievo pateptas“ juom būti, kaip tai buvo tvirtinama apie Rusijos carą, kad jis „Pomazannik Božij“.

Kad visuomenė nusigrįžtanti nuo demokratijos, prof. Tamošaitis tam tvirtinti pagrindą randa šiuose faktuose:

a) socializmas esąs savo prigimtimi priešingas demokratijai; kiek čia tiesos, mes girdejome iš p. Kairio.

b) Lygybės tarp žmonių nėra; jei ji būtų, tai ir kariuomenė ir mokykla ir k. turėtų būti tvarkomos demokratiškai, rinktų tarybų,
 c) ir laisvė netinkamai suprantama; absoliučios laisvės nėra, ir
 d) tautos valia nepasireiškia; be to, jei balsavimu negalima nutarti, kad daryk du būtų penki, tai kaip esą galima balsavimu nutarti teisės normas.

Sveikai galvojęs atsakymus šiems priekaištams demokratijai ras kaip mano aukščiau pasakytame, taip ir kitų čia pareikštose mintyse. Sveikai, sakau, galvojantis, t. y. realiai galvojantis, moksliskai tiriantis visuomenės reiškinius. O kas tiki, kad tie, kas tuo ar kitu būdu yra įgiję valstybės valdžią, jie yra ją įsigiję Dievo valia, reiškia jie yra ir atatinami tam uždaviniui, su tuo ginčytis mums negalima, nes ginčo plotmės yra visai kitos, susisiekti ir susiprasti nėra galima.

Pr. Aleksa kartojo čia senai mums žinomas jo mintis. Ar gi vertas kritikavimo Pr. Aleksos tvirtinimas, kad balsavimas rinkimuose yra primityviška suverenumui reikšti forma? Tai ką gi, gal, anot p. Aleksos, Amanulios, arba Habibulos metodai valdžiai įsigyti yra rafinuotos civilizacijos formos. Jis mano, kad ūkininkus jis atrado, kaip Kolumbas Ameriką; jis mano, kad gamybą ir kūrybą taip pat jis atrado. Laimingas kas apie save taip puikiai mano.

Prisiminkite, Gerbiamieji, kas iš politinių partijų pas mus nespekuliavo ūkininkija?

P. Aleksos nedominčios abstraktinės temos socialinėj srity; jis esąs praktikas. Kad jis čia būtų, aš jo paklausčiau, jei žmogus muša žmogų ir dar draudžia rėkti, ar čia abstraktinė tema, ar praktikos?

Paklausčiau to, nes nurodytas santykis yra teisės klausimas, kaip ir demokratija, o tokius klausimus p. Aleksa pavadino abstraktine tema.

P. Aleksa nupiešė mums Rusijos inteligentijos ideologiją, kaip vagies ir elgetos idealizavimą*, ir tvirtino, kad Lietuvos inteligentijos da-

* Turiu pastebėti, kad šių dienų sociologija ir baudžiamoji teisė duoda mums pagrindą ne tiek smerkti vagį ir elgetą, kiek gailėtis tų nelaimingųjų, tapusių tokiais daugiausiai dėl socialinių aplinkybių.

lis eina tuo pat keliu, pasilikdama rusų ideologijos įtakoj. Kuri mūsų inteligentijos dalis vagies ir elgetos idealizavimo filosofija eina, P. Aleksai nepasakė; bet kad aš gyvenęs parsineštos rusų ideologijos įtakoj, tą jis keli metai atgal buvo man sakęs, nors tada nebuvo taip charakterizavęs tos ideologijos.

Savęs aš neginsiu, tai Tamstoms neįdomu, ir būtų nukrypta nuo temos. Priminsiu, kad mūsų valstybė pradžioje buvo sukurta parlamentarizmo pagrindais, o parlamentarizmas ne Rusijos kūrinys. Rodosi, p. Aleksai tas žinoma. Mūsų valstybinio gyvenimo pradžioj savivaldybės buvo sukurtos taip, kad jų tvarkon buvo įdėta Anglijos savivaldybių tvarkymosi dėsnų.

Dabar, p. Aleksai įstatymų leidime dalyvaujant, savivaldybės sutvarkytos taip, kad labai primena Rusijos caro laikų savivaldybes, o mūsų Konstitucijos 1928 metų (Vyr. Žin. 275 Nr.) 53 str. visai primena Rusijos caro 1906 metais išleistų pagrindinių įstatymų 87 str., tiktai pastarasis kiek švelnesnis tautos atstovybės teisių atžvilgiu.

Tad tenka pasakyti P. Aleksai „Gydytojau išsigydyk!“, tąja prasme, kad pats save privalo gydyti nuo rusiško raugo.

Prof. P. Leonas